

حسابرسی داخلی

ارزیابی ریسک، راهبری و کنترل

حاوی دستورالعمل شناسایی ریسک

و

مدل ارزیابی و رتبه‌بندی عوامل ریسک

عظیم ره‌نورد واقف

(دکترای مدیریت کسب و کار، حسابدار رسمی، حسابرس داخلی خبره)

سرشناسه	:	ره‌نورد واقف، عظیم
عنوان و نام پدیدآور	:	حسابرسی داخلی ارزیابی ریسک راهبری و کنترل: حاوی دستورالعمل شناسایی ریسک و .../ عظیم ره‌نورد واقف.
مشخصات نشر	:	تهران: آذینه گل مهر، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری	:	۲۳۰ ص:؛ جدول: ۲۲ × ۲۹ س.م.
شابک	:	۹۰۰۰۰۰ ریال 2-58-8162-600-978:
وضعیت فهرست نویسی	:	فیا
موضوع	:	حسابرسی داخلی
موضوع	:	Auditing, Internal
موضوع	:	حسابرسی داخلی -- مدیریت
موضوع	:	Auditing, Internal -- Management
رده بندی کنگره	:	۲۵/۵۶۶۸HF
رده بندی دیویی	:	۴۵۸/۶۵۷
شماره کتابشناسی ملی	:	۸۵۰۲۶۷۳
اطلاعات رکورد کتابشناسی	:	فیا

انتشارات

آذینه گل مهر
انتشارات آذینه گل مهر

مرکز پخش انتشارات کیومرث: تهران - خ انقلاب - مقابل دانشگاه تهران - جنب بانک ملت - پلاک ۱۲۰۲ - طبقه زیرهمکف
تلفن: ۰۹۱۲۳۳۶۷۰۹۴ - ۶۶۴۱۴۴۹۲ - ۶۶۹۵۰۴۴۶

حسابرسی داخلی - ارزیابی ریسک، راهبری و کنترل
حاوی دستورالعمل شناسایی ریسک و مدل ارزیابی و رتبه بندی عوامل ریسک
مؤلف: عظیم ره‌نورد واقف
ناشر: آذینه گل مهر
چاپ و صحافی: هفت هنر
شمارگان: ۳۰۰ نسخه
نوبت چاپ: اول ۱۴۰۰
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۱۶۲-۵۸-۲
قیمت: ۹۰۰۰۰ تومان

فهرست مطالب

پیش گفتار

۹	بیایید به طرف پل حرکت کنیم
۱۲	نمودار مراحل حسابرسی داخلی
۱۸	۱. تعیین اهداف حسابرسی داخلی ، اخذ اطلاعات کلی و کسب شناخت مقدماتی
۱۸	۱.۱. تعیین اهداف کلی حسابرسی داخلی
۱۸	۱.۲. اخذ اطلاعات کلی
۲۳	۱.۳. راهبردهای حسابرسی داخلی
۲۵	۱.۴. شناخت مقدماتی
۲۸	۱.۵. مستندسازی شواهد و پرونده‌های حسابرسی داخلی
۲۹	۱.۵.۱. پرونده‌ی مکاتبات اداری
۲۹	۱.۵.۲. پرونده‌ی دائمی
۳۲	۱.۵.۳. پرونده‌ی جاری
۳۴	۲. برنامه‌ریزی کلی
۳۵	۲.۱. زمینه‌سازی (جلسه‌ی اولیه با هیات‌مدیره و مدیریت ارشد)
۳۵	۲.۲. تجهیز منابع اولیه
۳۶	۳. شناسایی فعالیت‌های با اهمیت
۳۶	۳.۱. محدوده‌ی مأموریت حسابرسی داخلی (فضای حسابرسی (AUDIT UNIVER
۳۷	۳.۲. مدل کسب و کار و نقشه‌ی فرایندی
۴۰	۳.۳. ملاحظات اجرایی مربوط به مفهوم اهمیت

۴۲	۳.۴. تطبیق تعداد و توانمندی‌های تیم حسابرسی با فعالیت‌های مهم
۴۴	۴. ارزیابی مقدماتی نتایج عملکرد (نتایج کلیدی و انحرافها)
۴۴	۴.۱. گزارشات مقدار و مبلغ عملکرد
۴۴	۴.۲. اهداف، شاخص‌ها و معیارها
۴۵	۴.۳. سطح اطمینان اطلاعات
۴۵	۴.۴. مقایسه‌ی نتایج عملکرد با استفاده از معیارهای مناسب
۴۶	۵. ارزیابی مقدماتی فرایند کنترل داخلی
۴۸	۶. اولویت‌بندی فعالیت‌ها با استفاده از ماتریس ریسک و کنترل
۴۸	۶.۱. مفهوم ریسک و شناسایی آن
۵۲	۶.۱.۱. ماتریس ریسک و کنترل
۶۱	۶.۲. لزوم تدوین و تصویب نظام ارزیابی ریسک مناسب
۶۲	۶.۳. نمونه‌ی نظام تجزیه و تحلیل و ارزیابی ریسک پیشنهادی
۶۳	۶.۳.۱. تجزیه و تحلیل ریسک
۶۳	۶.۳.۲. برآورد میزان اهمیت ریسک (آثار)
۶۴	۶.۳.۳. برآورد احتمال وقوع ریسک
۶۴	۶.۴. ارزیابی و اولویت‌بندی اولیه/مقدماتی ریسک
۶۶	۶.۴.۱. کاربرد ارزیابی ریسک-فعالیت
۷۶	۶.۴.۲. راهنمای تکمیل کاربرد
۷۶	۶.۴.۲.۱. هدف و دامنه‌ی هر کاربرد
۷۶	۶.۴.۲.۲. اهداف و انتظارات
۷۶	۶.۴.۲.۳. شرایط و عوامل حاوی ریسک
۷۷	۶.۴.۲.۴. شرح ریسک‌های احتمالی
۷۷	۶.۴.۲.۵. اقدامات و فعالیت‌های کنترلی
۷۷	۶.۴.۲.۶. پاسخ
۷۸	۶.۴.۲.۷. مبنای تعیین رتبه‌های احتمال و شدت آثار ریسک و سیاست‌های گزارش‌دهی مرتبط
۷۹	۶.۴.۲.۸. رتبه احتمال ریسک
۷۹	۶.۴.۲.۹. رتبه آثار ریسک
۸۰	۶.۴.۲.۱۰. رتبه اولویت ریسک/مبلغ ارزش تحت ریسک ناشی از هر ریسک

۸۰. ۶.۴.۲.۱۱. رتبه‌ی اولویت فعالیت/جمع مبلغ ارزش تحت ریسک
۸۰. ۷. تعیین فعالیت‌های بحرانی، حساس و با اولویت بیشتر، برای انجام حسابرسی و بررسی‌های تکمیلی
۸۱. ۷.۱. فاصله از بررسی‌های قبلی
۸۱. ۷.۲. نظر هیات‌مدیره و مدیریت ارشد
۸۲. ۷.۳. درخواست خدمات مشاوره‌ای از سوی مدیریت ارشد
۸۲. ۷.۴. تدوین طرح کلی حسابرسی داخلی
۸۳. ۷.۵. تدوین طرح کلی اطمینان‌دهی
۸۶. ۷.۶. گزارش‌دهی و اخذ تصویب طرح کلی (برنامه‌ی سالانه) حسابرسی داخلی
۹۷. ۸. تدوین برنامه‌ی رسیدگی برای ارزیابی تفصیلی نتایج عملکرد
۱۰۰. ۹. تدوین برنامه‌های رسیدگی برای ارزیابی تفصیلی کنترل داخلی
۱۰۰. ۹.۱.۱. شناخت گامها و عملیات
۱۰۱. ۹.۱.۲. شناخت مدارک و مستندات
۱۰۱. ۹.۱.۳. تاثیر مشکلات قبلی و اصلاحات
۱۰۵. ۹.۱.۴. برنامه‌های رسیدگی در موارد خاص
۱۰۶. ۱۰. آزمون و ارزیابی نهایی نتایج عملکرد
۱۱۰. ۱۱. آزمون و ارزیابی نهایی کنترل داخلی
۱۱۰. ۱۲. بررسی‌های تکمیلی
۱۱۲. ۱۳. تدوین و صدور گزارش
۱۱۲. ۱۳.۱. فرایند صدور گزارش یک کار یا پروژه‌ی حسابرسی داخلی
۱۱۲. ۱۳.۱.۱. شکل و محتوای گزارش یک کار یا پروژه‌ی حسابرسی داخلی و نحوه‌ی تهیه آن
۱۱۴. ۱۳.۱.۲. اجزای گزارش و رهنمودهای مرتبط
۱۱۹. ۱۳.۱.۳. نمونه گزارش یک پروژه یا کار حسابرسی داخلی
۱۲۳. ۱۳.۲. گزارش دوره‌ای حسابرسی داخلی موضوع استاندارد حسابرسی داخلی شماره‌ی ۲۰۶۰
۱۳۲. ۱۳.۲.۱. شکل و اجزای گزارش دوره‌ای حسابرسی داخلی (حاوی نتایج ارزیابی ریسک مستمر)
۱۵۰. پیوست شماره یک- نمونه‌ی کسب شناخت کلی با استفاده از بوم مدل کسب و کار
۱۵۹. پیوست شماره‌ی دو- درک و اطلاع رسانی میزان ریسک‌پذیری
۱۶۰. پیوست شماره‌ی سه- نمونه‌ی مدل شناسایی ریسک مبتنی بر گروه‌های ذی‌نفع
۱۶۷. پیوست شماره‌ی چهار- نمونه‌ی برنامه‌ی رسیدگی به بودجه‌ی سالانه

پیش گفتار

استاندارد ملی برای حسابرسی داخلی و رویکرد مورد استفاده، تاکنون توسط مراجع ذیصلاح کشورمان، تدوین و ابلاغ نشده است. لذا بجز تعداد اندکی از همکاران که توفیق حضور در کلاس‌های عملی و کارگاه‌های آموزشی را داشته‌اند، سایرین همواره پس از مطالعه‌ی استانداردها، رهنمودهای اجرایی، کتاب‌ها، با این سوال ذهنی مواجه بوده‌اند که اینک از کجا شروع کنیم، محتوا و طبقه‌بندی پرونده‌های حسابرسی داخلی چگونه باید باشد، چه اطلاعاتی باید از شرکت درخواست کنیم، آیا حسابرس داخلی باید ارزیابی ریسک انجام دهد، چه کاربرگ‌هایی باید تهیه کنیم... چه بسا گزارش‌های حسابرسی داخلی که بدون اندکی تجربه و دانش در زمینه‌ی حسابرسی داخلی، صادر شده و فقط برخی مهارت‌های حسابرسی مالی را، انعکاس می‌دهد. در این سال‌ها اغلب با درخواست‌های مشاوره از سوی کسانی مواجه بوده‌ام که اطلاعات قابل قبولی درباره‌ی حسابرسی داخلی، از جنبه‌های نظری و به‌واسطه‌ی درس و دانشگاه و مطالعه‌ی متون و تحقیقات مرتبط با این کار، داشته‌اند. با این حال، بهتر از هرکسی می‌دانستند که برای اجرای صحیح گام‌های حسابرسی داخلی، نیاز به مشورت دارند.

در این نوشتار، تلاش بر این شده است که با توضیحات گام‌به‌گام و نمونه‌های کاربرگ‌ها و چگونگی تهیه و کاربرد آن‌ها، همراه با ذکر مثال‌هایی که بررسی جنبه‌های عملیاتی فعالیت‌های مختلف را منعکس می‌کند، مجموعه‌ای برای پاسخ به سوالاتی به شرح بالا و بسیاری از پرسش‌های مرتبط با فرایند حسابرسی داخلی فراهم شود تا توسط اهل فن (افراد مشغول در واحدهایی که شرایط عمومی یا صفات مندرج در استانداردهای حسابرسی داخلی را کسب کرده‌اند) و نه آنانکه حتی با مفهوم حسابرسی و کنترل داخلی نیز آشنا نیستند (زیرا این گروه باید آموختن را از مفاهیم پایه‌ی حسابرسی، آغاز کنند) در عمل، مورد استفاده واقع شود. همچنین در جای جای متن، با اشاره به منابع مختلف و به‌خصوص شماره و متن استانداردهای بین‌المللی حسابرسی داخلی و رهنمودهایی که از انتشارات انجمن بین‌المللی حسابریان داخلی در سال ۲۰۱۷ بوده، سعی شده است که با تشریح گام‌های حسابرسی که این کار را انجام خواهند داد پلی بین استانداردهای حسابرسی داخلی تا پرونده‌های حسابرسی داخلی، برقرار شود.

بیانید به طرف بل حرکت کنیم

منشور حسابرسی داخلی رایج در شرکت‌ها و سازمان‌های کشورمان مقرر می‌دارد، "حسابریان داخلی در انجام وظایف حسابرسی داخلی باید استانداردهای تخصصی لازم‌الاجرا و آئین رفتار حرفه‌یی حسابریان داخلی و در نبود استانداردهای داخلی، استانداردهای بین‌المللی حسابرسی داخلی را رعایت کنند". لذا پیروی از استانداردهای یادشده، از الزامات مدیریت حسابرسی داخلی در شرکت‌ها و سازمان‌های مرتبط، محسوب می‌شود.

مقدمه‌ی استانداردهای بین‌المللی حسابرسی داخلی، بیان می‌دارد که "حسابرسی داخلی در محیط‌های فرهنگی و حقوقی مختلف، در سازمان‌هایی با اهداف، بزرگی، پیچیدگی و ساختار مختلف و توسط افراد درون یا بیرون سازمانی

انجام می‌شود. به‌رغم تأثیر این تفاوت‌ها بر نحوه‌ی انجام حسابرسی داخلی، پیروی از استانداردهای بین‌المللی حسابرسی داخلی حرفه‌یی که توسط انجمن حسابرسان داخلی تدوین شده است، برای ایفای وظایف و مسئولیت‌های حسابرسان داخلی و فعالیت حسابرسی داخلی، ضروری است."

طبق مفاد استانداردهای حسابرسی داخلی و رهنمودهای اجرای آن، حسابرسی داخلی با اتخاذ یک رویکرد ساخت‌یافته و روشمند درمورد ارزیابی فرآیندهای مدیریت ریسک، راهبری و کنترل، به سازمان کمک می‌کند که به اهداف خود دست‌یابد. رویکرد پیشنهادی در این نوشتار، مطابق با استانداردهای بین‌المللی حسابرسی داخلی و با استفاده از تجارب اجرای آن در بیش از ۵۰ سازمان و شرکت در بخش دولتی، عمومی و خصوصی، تدوین شده است. صرف‌نظر از تنوع اهداف و حدود رسیدگی در پروژه‌های حسابرسی داخلی، مراحل حسابرسی داخلی، با برنامه‌ریزی آغاز می‌شود.

استانداردهای حسابرسی داخلی مقرر نموده است که ابتدا طرح کلی حسابرسی داخلی باید تهیه (استانداردهای مجموعه‌ی ۲۰۰۰) سپس برنامه‌ی تفصیلی برای عملیات اجرایی درمورد هر پروژه‌ی حسابرسی داخلی تدوین و اجرا شود (استانداردهای مجموعه‌ی ۲۲۰۰) و درنهایت، گزارشگری مناسب در مورد هر پروژه، صورت پذیرد (استانداردهای گروه ۲۴۰۰).

توضیحات بیشتر در خصوص چگونگی پیاده‌سازی ترتیبات یاد شده، طی رهنمودهای مندرج در انتشارات انجمن حسابرسان داخلی، تبیین شده است.^۱ علاوه بر این، استانداردهای حسابرسی داخلی، حاوی الزاماتی در خصوص پرهیز از دوباره‌کاری (شماره‌ی ۲۰۵۰) گزارش دهی دوره‌ای (شماره‌ی ۲۰۶۰) نظارت بر پیشرفت کار (شماره‌ی ۲۵۰۰) و گزارش پذیرش ریسک (شماره‌ی ۲۶۰۰) است. استانداردها، حسابرسی داخلی را فرایند، تیم، واحد یا افرادی حاضر، آگاه، بصیر و پاسخگو نسبت به سازمان و کلیه فعالیت‌ها، اهداف و ریسک‌های آن، به شمار آورده است. در این دیدگاه حسابرسان داخلی به محض افزایش سطح مخاطرات بالقوه یا بالفعل مهم در هر نقطه‌ی سازمان، درموردی که به دلیل اهمیت و حساسیت، نیاز به تصمیم‌گیری فوری از سوی مدیریت ارشد و هیات‌مدیره، خواهد داشت، به‌موقع آن را شناسایی و پیشنهادهای لازم برای واکنش به مخاطرات را در راستای تحقق اهداف سازمانی، به هیات‌مدیره (از مجرای کمیته‌ی حسابرسی) و مدیریت ارشد، منعکس خواهند نمود.

در این نوشتار، چارچوب کنترل داخلی مورد استفاده برای ارزیابی‌های حسابرسی داخلی، نتایج برگرفته از تحقیق انجام شده درباره‌ی کنترل داخلی موسوم به "گزارش COSO" حاوی تشریح چارچوب کنترل داخلی و ابزارهای ارزیابی آن است. این چارچوب، که ترجمه‌ی^۲ آن نیز موجود است، حاوی بخش‌های جداگانه در خصوص ارزیابی ریسک^۳ و نظارت است. طبق مفاد این چارچوب، رویه‌های نظارت شامل نظارت مستمر (در حین انجام فرآیندها و عملیات مختلف) و نظارت موردی (پس از انجام عملیات) است. این مدل ابزارهایی را برای ارزیابی کنترل‌های داخلی در سطح سازمان و در سطح عملیات ارائه داده است و بیان می‌دارد که تعداد و تناوب ارزیابی‌های موردی در هر فعالیت سازمانی/بخش/... بستگی به میزان اثربخشی کنترل داخلی در آن فعالیت/بخش/... دارد. بدین مفهوم که با افزایش اثربخشی کنترل داخلی به عنوان مثال در یک فعالیت، دوره‌ی تناوب یا فاصله‌ی زمانی ارزیابی‌های موردی را می‌توان

۱. حسابرسی داخلی-خدمات اطمینان بخش و مشاوره ترجمه علی کمالی زارع، دکتر حسین کثیری و بهمن زندیه و تحت حمایت و نظارت بنیاد تحقیقاتی انجمن بین‌المللی حسابرسان داخلی (یکی از حامیان ترجمه این کتاب، انجمن حسابرسان داخلی ایران، بوده است)

2. Committee of Sponsoring Organisations of the Treadway Commission

۳. نشریه‌های شماره ۱۱۸ و ۱۲۵ سازمان حسابرسی

۴. مدل ارزیابی ریسک در پی درخواستهای مخاطبان، در سال ۲۰۱۳ با توسعه‌ی مفاهیم و گام‌های ارزیابی و مدیریت ریسک و در سال ۲۰۱۶ با توسعه‌ی مدل مدیریت ریسک و دسته‌بندی مفاهیم آن در قالب ۲۱ اصل، بدون تغییر در مفاهیم اولیه، مورد تجدیدنظر واقع و تکمیل شده است.

افزایش داد (تعداد ارزیابی‌های موردی را می‌توان کاهش داد). به علاوه، چنانچه تشریح شده، کنترل داخلی مناسب باید بتواند اطمینان معقول درخصوص تحقق اهداف سازمانی را افزایش دهد و واکنش مناسب در برابر موانع تحقق اهداف را امکان‌پذیر سازد.

طبق مفاد چارچوب یادشده، یکی از الزامات مهم برای مدیران سازمان‌هایی که مدل COSO را پذیرفته‌اند، شناسایی، ارزیابی و مقابله با رویدادهای حاوی ریسک است و معیار اثربخشی کنترل داخلی، ریسک باقیمانده^۱ پس از اعمال اقدامات و فعالیت‌های کنترلی است. بر مبنای این مفهوم، در صورتی که ریسک باقیمانده، در دامنه‌ی ریسک قابل قبول هیأت‌مدیره و مدیریت ارشد، قرار گرفته باشد، کنترل داخلی را باید اثربخش دانست.

از آنجا که در این رویکرد حسابرسی داخلی، مراحل برنامه‌ریزی و اجرای حسابرسی داخلی، براساس استانداردهای بین‌المللی حسابرسی داخلی و با استفاده از چارچوب کنترل داخلی COSO، تشریح شده است. بنابراین در سازمان‌هایی که چارچوب مذکور به صورت الزام یا اختیار، مبنای طراحی و اجرای کنترل داخلی است، حسابرسی داخلی به خودی خود، تطبیق با چارچوب مذکور را نیز ارزیابی خواهد نمود و بهبود خواهد داد.

علاوه بر این، رهنمودهای اجرای استانداردهای حسابرسی داخلی بیان می‌دارد که "راهبری، مجموعه‌ای از فرایندها و ساختارهای مستقل از یکدیگر نیست، بلکه، راهبری، مدیریت ریسک و کنترل دارای ارتباطی درونی هستند. برای مثال، فعالیت‌های موثر راهبری، ریسک را در زمان تنظیم راهبرد در نظر می‌گیرند. همچنین، مدیریت ریسک به راهبری موثر اتکامی‌کند (برای مثال، پیام رفتارهای مدیریت ارشد، میزان ریسک‌پذیری، دامنه‌ی ریسک قابل قبول، فرهنگ و نظارت بر مدیریت ریسک) به همین ترتیب، راهبری موثر، به کنترل‌های داخلی و اطلاع‌رسانی میزان اثربخشی کنترل‌ها به هیأت‌مدیره متکی است." بر این اساس، فرایند حسابرسی داخلی، به نحوی طراحی و اجرا می‌شود که بتواند همزمان، فرایندهای مدیریت ریسک، راهبری و کنترل داخلی را ارزیابی و با ارائه‌ی پیشنهادهایی برای بهبود آن‌ها، ارزش آفرینی کند. انعکاس متقابل این موضوع در چارچوب COSO که مبنای رسیدگی‌های این رویکرد پیشنهادی است، در سطح راهبردی در اجزای کلی کنترل داخلی و در سطح عملیاتی، در اقدامات و فعالیت‌های کنترلی (کاربرگهای نمونه به شرح مندرج در نشریه شماره ۱۳۵ سازمان حسابرسی، ترجمه‌ی بخشی از چارچوب کنترل داخلی COSO، مهمام، پوریاناسب) به نحوی برجسته دیده می‌شود. اصول ۱۷ گانه‌ی این چارچوب، بیانگر تأکید بر درستکاری و ارزش‌های اخلاقی، ایجاد ساختار مناسب، تأکید بر شایستگی، استفاده از راهبردها و اهداف شفاف، ارزیابی عملکرد، ارزیابی ریسک، استفاده از اطلاعات معتبر و جریان مناسب اطلاعات و در نهایت، اعمال نظارت مستمر و موردی نسبت به فعالیت‌ها از سوی هیأت‌مدیره و سایر مسئولین مرتبط، است. همچنین ۸۷ معیار، رهنمودهایی را برای پیاده‌سازی و ارزیابی اجرای اقدامات و فعالیت‌های کنترلی، اصول و معیارهای مورد اشاره، ارائه داده است. بنابراین، استفاده از این مفاهیم، به خودی خود، نمونه‌های ابزارهای ارزیابی فرایندهای مدیریت ریسک، راهبری و کنترل داخلی را در اختیار حسابرسان داخلی قرار می‌دهد.

۱. اقدامات و فعالیتهای کنترلی، به منظور کاهش مشکلات فعلی و ریسکهای احتمالی ناشی از رویدادهای نامطلوب، توسط مدیریت به کار گرفته می‌شود. با این حال، سطح ریسک هیچگاه به صفر نمی‌رسد و مدیریت، تنها می‌تواند با کاهش احتمال یا آثار و عواقب ریسک، یا سایر استراتژی‌های واکنش به ریسک مانند انتقال یا اشتراک ریسک، آن را به سطح قابل قبولی کاهش دهد. سطح ریسک پس از اعمال اقدامات و فعالیت‌های کنترلی را ریسک باقیمانده می‌نامند.